

KIS-862 – Ematersoù ar mizioù du

(LM, YVT, GE, RLN, Y, PKE, MC, YBAN – 15 11 05–20 01 06)

[LM – 15 11 05] Emaon o paouez adlenn labour deurus YVT a-zivout ar “steredeg Mi”¹. E-kichen va fenn-gwele en nozioù-mañ emañ ganin ul levrig² deurus bras ivez a denn d’an hevelep dodenn : an diaesterioù a sav dirak bugale ’zo evit a sell ar c’homz, al lenn hag ar skrivañ. En daou e kavan arguzennoù evit difenn ar savboent a glaskan lakaat kompren e metoù ar stroll skolioù a ’m eus kavet bod micherel ennañ, hep ket a verzh, siwazh, ret eo e anzav.

Padal, e c’houlenner diganimp³, kelennerion ar skolioù brezhonek dre soubidigezh evel digant ar skolaerion all, degas d’an eztaol sklaer, d’al lenn riel ha d’ar skrivañ reizh (etre traoù all) bugale a zo, evel en holl skolioù, liesseurt. Bugale a c’hell, evel en holl skolioù, kaout poan o komz, o lenn hag o skrivañ. Goulenn a reer ent kefridiel diganimp diskoachañ ar vugale-se a-benn o c’has d’an abretañ d’an arbennigourion (bredourion, komzreizh-ourion...). Ar skolidi vigomzek, milennek ha mireizhskrivek o tegouezhout en hon skolioù, o tremen eno enta al lodenn vrasañ eus o amzer skol e brezhoneg,

¹ *Ar strafuilhoù anaoudel en deskiñ*, La-15 376-382 & La-16 258-273.

² Marc DELAHAIE, “L’Évolution du langage chez l’enfant. De la difficulté au trouble”, Inpes (*Institut National de Prévention et d’Education pour la Santé*), juin 2004. Marc DELAHAIE, bet skolaer arbennikaet gant bugale ha krennarded o doa poan vras da lenn, zo aet bremañ da vezeg foniatr ; kas a ra e amzer en embreg klinikel e gounid bugale vilennek ha migomzek, en imbourc’h hag er stummerezh. Pevar pe pemp dre gant eus bugale ur renkad oad a sav dirazo strafuilhoù lavar, unan dre gant zo tizhet gant strafuilhoù grevus. Ent resisoc’h e ve ur bugel a rizh-se dre glasad.

³ “*Abaoe un tregont vloaz bennak, e striv an ensavadur skolel ha michereion ar yec’hed da zewerzhañ an diaesterioù a dal bugale ’zo outo e diraez al lavar teodel ha skrivet, hag a-wechoù ar strafuilhoù a dizh e ziorreadur. Seurt evezhiegezh a zispleger dre bouezusted piaouadur al lavar anezhañ bonelfenn eus bleuniadur personelezh ar bugel, eus e verzh e skol, eus e gevanekadur kevredigezhel hag eus e genempradur micherel da zont*” (Marc DELAHAIE, *ibid.*, p. 11).

a zlefe bezañ kinniget dezho ar stabilded yezhel kret evit un darn d'un diskoulm d'o c'hudennoù. Ur stabilded yezhel a deul labour da deul labour, a skolaer da skolaer, a skol da skol(aj), a vloaz da vloaz a lakafe heziraevz palioù maodiernezh an Deskadurezh riez. Nemet ha ne dalvezje an erbedadennoù (ar rediennoù) kefridiel nemet evit ar galleg... Graet e vez enta en hon skolioù "brezhonek" ar c'hontrol eus ar pezh a rankfe ar poell lakaat ober. Al lizheroù a 'm eus kaset war an divoud d'hon atebion, hag i arguzennet koulskoude, a chom direspont. Netra, bed an tav. An ezvezañs a respont a ziskouez eo tabou komz eus se. Ha gwell neuze, sed a gomprenan, teurel ur ouel wenn war ar gudenn, ha gwazh a se evit ar skoliaded sachet-disachet a bep tu diouzh froudenn o c'hellennerion : *"Kaset ê bet X d'ur skol all en bro Gwened 'lec'h m'emañ e dud o chom, gani-me ar bla-mañ e klefet tregerieg pinigwir ê ve-se e kêzee ma zud-kozh !"* Dougen a reont o yezh evel ur vedalenn gounezet war dalbenn brezel an doujañs dleet d'ar re gozh (pere n'o deus graet netra — ha na reont netra atav — evit enebiñ ouzh ar gwall graet dezho). Ar gudenn eo ne gelenont ket oadourion deuet d'ur c'hentelioù bennak evit o flijadur sizhuniek met bugale (galleger en orin evit ar braz anezho — 98% ?) en o oad tenerañ m' emziazez al lavar hag a dremen c'hwec'h eurvezh er skol bemdez. Setu ar pezh a skriv an aozer evit ar pezh a sell ouzh al lenn :

1. Les principales étapes d'acquisition des mécanismes d'identification des mots écrits.

[...]

Le stade logographique.

Ce stade se caractérise par un mode d'identification des mots basé sur la reconnaissance d'un « patron visuel » dont l'enfant a appris par cœur la signification alors que les règles qui organisent la langue écrite sont complètement ignorées. En d'autres termes, l'enfant traite les mots comme des images.

[...]

La stratégie logographique va cependant s'avérer insuffisante pour identifier un nombre croissant de mots.

Le stade alphabétique.

Pour pouvoir identifier de façon autonome des mots nouveaux, l'enfant doit adopter une stratégie nouvelle de traitement de l'écrit : la stratégie alphabétique.

[...]

La stratégie alphabétique [...] marque l'entrée effective dans l'apprentissage de la lecture [...].

[...]

Au cours d'une période qui correspond en moyenne aux deux dernières années du cycle II (CP, CE1), l'enfant va donc apprendre à identifier les mots écrits à partir des correspondances qui existent entre les graphèmes et les phonèmes.[...] Au départ, cette procédure est lente et laborieuse, toute son attention étant dirigée sur le décodage phonologique.[...]

[...]

La stratégie orthographique.

La stratégie orthographique se différencie de la stratégie alphabétique par le fait que les codes phonologiques des mots écrits connus du sujet sont instantanément récupérés en mémoire. [...]

Mar kemm ar soniadoù, an neuziadoù kevreadurel, ar merkerioù gramadegel, ar skrivadoù, ar gerioù arveret... penaos e c'hell ar gwikefreoù hennadiñ emziazezañ da vat ? Bez' ez eo rivinañ strivoù ar skolidi ha degas rouestl en o bred. Dre chañs evito (evit ar re a emgav en ur seurt plegenn) e chom dor ar galleg digor...

Ne c'hell ket ar skolioù bezañ mirdioù yezhel henvoazel, neblec'h. Neblec'h nemet e Breizh war a hañval.

[YVT – 25 11 05] Ya, ar *gentel lenn* displeget gant LM en e lizher zo anavezet evel an diazez gant an holl gelenmourion, an diougonourion, an diorreourion e Kornog bremañ.

Dedennus bras e kavan c'hoazh kentelioù Alain LIEURY — skolveurieg e Roazhon — war ar bred, an deskiñ hag an eñvor. Pezh eo emañ c'hoazh pennoù ar c'heleñn e *Diwan* gant LA GARANDERIE, pezh a ro un tamm mat a c'houlerc'h d'ar re a vez stummet gant *Diwan* ha *Keleñn*... N'eo ket lavaret e ve aet pelloc'h kalz a dud er skolioù Stad kennebeut... N'ouzon ket. War an diskar emañ o stummerezh ivez.

Mont a benn da stad an traoù e *Diwan* ned eo ket spletus. Soulsammet eo hon sternioù gant triwec'h kant a drepetoù. Emsavoc'h e ve da Laorañs, a gav din, emlakaat war roll ar stummerien, an heñcherien evel ma lavaromp amañ, ha kinnig devezhioù stummañ, pe eskemm, e-ser an eizhvetezioù hañv.

Bez' he deus bet va merc'hig daou gaier da verkañ enno he dizoload-ennoù, hec'h obererezhioù “sevenadurel” : unan evit sevenadur Breizh, unan evit ar sevenadurioù all... Lavaret 'm eus d'he skolaerez, ha skrivet da Levierez ar C'helenn, e hañvale din gwar ha dispredet hevelep amboaz da skejennañ sevenadur unan. Ne fell ket dezho meizañ. Arabat da Laorañs trenkaat evit ken lav !

[YVT – 25 11 05] Sebezus eo an niver a Vreizhizeliz o deus bet klevet o re, o c'herent ha kevnianted o komz brezhoneg e-pad o bugaleaj hag o yaouankiz — pa n'eo ket e-pad o buhez — ha na c'hellont ket drailhañ an disterañ ger er yezh-se. Ha trawalc'h eo lavarout ez int bet tizhet gant un daraez en askont da vac'homerezh ar c'halloudeien ? Sonj 'm eus bezañ lennet doareoù Sinaiz a skrape poupiged nevezc'hanet e Tibet digant o mammoù da reiñ un deskadurezh reizh dezho, eleze evel *Haned* (yezh hag all...), pell eus amva bro gozh o zadoù. Pa vezent kaset di en-dro e barr o brud ez ae ur c'halz anezho da sevenadur Tibet ha d'e yezh en-dro. Hag en tu-hont d'ar votez koad e oar Sinaiz mont pa vez anv a waskañ ! Ha n'eus ket amañ e Breizh-Izel un doare darfell o ren pa n'helle ket an dud distagañ bomm ebet eus ur yezh a oa hini o zud hag a glevent bemdez ?! Ha studiet eo bet kement-se e par an elfennerezh ?

[GE – 26 11 05] Perak n'eo ket Breizhizeliz evit drailhañ ger e brezhoneg o bloavezhioù kentañ ? Ar respont zo da 'm meno bredkevredadel hag... aristotelek ! Ar yezhañ zo tra ar geoded kent bezañ tra an hinienn. E galleg eo bet savet va douaren Mael ; d'e 3-4 bloaz, pa veze du-mañ e klaske va gwreg mont e brezhoneg gantañ, betek an deiz ma c'houlennas diganti paouez o vezañ ma komze galleg an holl dud a zaremprede a hent all. Hevelep ersav emouez zo bet hini, emouez pe diemouez, holl vugale ar brezhonegva e mare pe vare eus an 20t kantved — gant an diforc'h-mañ : e-lec'h klask mont plaen e brezhoneg ganto, e vire o zud outo, emouez pe diemouez, a vrezhonegañ ; ken anat dezho e oa ar brezhoneg un hent dall hag ar galleg yezh ar gedvuhez. Diwar se, ar brezhoneg a ouie ar vugale ne gave egor strollennel ebet hag a varve. Hervez hentenn vred an darnodiñ (*trial and error*), ur wech graet berzh un arnod, e vez diverket eus ar ragemouez eñvor an arnodoù c'hwitet ; diverket ne vez ket koulskoude diouzh an donvred : tud oc'h aspiaouañ ar c'homz goude un anaf empenn o lakaas ankomzek, a c'hoarvez dezho mont er yezh a glevent (hag a gomzent) en o mabaniezh ; a du 'rall, kemm a stader etre

an oadourion o teskiñ brezhoneg hervez m'eo deus klevet (ha komzet) pe get ar yezh en o bloavezhioù kentañ, na pa vent aet dic'houest “da zrailhañ an disterañ ger er yezh-se”. Pouezus ar skouer a zegas YVT eus Tibetiz. Pa zistroent d'o bro, e kavent, ouzhpenn ar yezh a oa bet miret outo a zeskiñ, an egor strollennel (kedvuhez, sevenadurel, h.a.) ma c'hallent he dispakañ bep m'he deskent (pezh na gav ket bugale *Diwan* er-maez eus o skolioù nag e-barzh peurliesañ — o c'helenn dre ar parlantoù zo kement hag ober dezho lezel er gêr o dilhad boas ha dont d'ar skol gant koefoù ha bragoù bras).

[YVT – 26 11 05] Evit douaren GE ez eo anat saviad yezhel ar gevredigezh ha stuz ar brezhoneg, mes an dud a gomzan anezho, tud etre 40 ha 60 vloaz, o deus bevet e-doug o yaouankiz e-touesk ur gumuniezh (hini o fastell vro) ma klevet brezhoneg bemdez goude m'eo gwir ne oa ket hini ar geodedourezh. Ar goulenn bredoniel evidon zo diwanet diwar glevout tud e barr o oad pe goshoc'h, tomm ouzh yezh o zad hag o mamm, bet klevet ganto an tri falevarzh eus o buhez, deuet c'hoant ganto deskiñ, ha divarrek a-grenn... Meizet 'm eus displegadenn GE... mes spiriñ a ra ?

[GE – 27 11 05] Ar gwir gant YVT, ar gwikefreoù bredkevredadel ne spiront ket da zisplegañ an divarrek e vez tud bet bugale en ur metoù brezhoneger da zeskiñ komz brezhoneg en o oad gour. Bredoniezh ha Kevredadouriezh koulskoude a gendaol, ma n'eo ket da zisplegañ, ac'hoel da zeskrivañ an devoud.

An divarregezh a veneg YVT zo dezhi neuz un *harzder*⁴ e ster FREUD, eleze an dic'halloud da dalañ ouzh ur c'hloaz endonet er bred, hag an enebiñ feuls ouzh kement a dennfe d'he diskoachañ hag a skofe un “annoazhiñ”, ur mezhekaat dic'houzañvadus ; komzet e vez eus *mez* Breizhizel — unan eus va souezhadennoù eo bet pa 'z on deuet da chom en o zouez ; ur vezh heñvel a 'm eus kavet gant keneiled arab, hag int kefredourion, arzourion, e piaou d'ur c'hefload er gevredigezh frañsez hag aet da Frañsizion e-keñver lezenn (ar vezh-se o ruriñ moarvat hiziv en ersavioù yaouankiz ar bannlevioù — ar freudourion a gomzfe eus *distro an arvoustred*⁵, trienn a 'm eus klevet e genoù bredelfennerion 'zo a glaske displegañ ar Mouvement breton). Ar

⁴ Sl. GBLF ¶ 1132.

⁵ Sl. GBLF ¶ 1148.

Vredoniezh avat n'eo ket evit ober meiz war arbennoù an kez mezh dre ma tigas pep tra d'an hinienn : ar c'hevredadel eviti ne c'hoari nemet en eriunelloù, d'ar muiañ e rezh imagoioù (an *Ich* freudek hêr d'an *ego* karteze !).

Evit ar Gevredadouriezh, Breizhiz, evel an holl poblañsoù koueriadel, o deus ranket tremen eus ar stuz henvoazel d'ar stuz arnevez en 19t-20t kantved. Ar gevredigezh henvoazel — strewad a gumuniezhoù lec'hel dezho pep a stuzegezh kendiñvel, a deodyezh pergen — oa etrezi hag ar Stad keñverioù laosk na lakaent ket he c'hempouez en arvar. An arnevezelezh a dennas da gevanekaad poblañsoù pep riez en ur gevredigezh ungenezh, da freuzañ ar c'humuniezhoù lec'hel ha da erlec'hiañ ur stuzegezh kevrankel⁶ unvan ouzh marelladur ar stuzegezhioù kendiñvel. Stroñsus pe stroñsusoc'h eo bet an ardrezad, met dre vras ez eo aet hemañ d'un termen bastus : da dest, ar stourmoù o ren e kevredigezh Frañs, arc'hadurioù re yaouank ar bannlevioù zoken, hag int kevredigour ha n'eo ket kumuniezhour ; pezh a glever haeret ganto, n'eo ket ur genel pe ur gravez, met ar gevatalded ; da dest c'hoazh, niver an dud o tougen anvennoù brezhonek e-touez renerion an emgannoù politikel ha c'hweluniadel ; hini eus ar stourmerion avat ne laka en argraf ar geodedourelzh frañsez. Gant ar stadadennoù-se koulskoude e tizher bevennoù amgant ar Gevredadouriezh, evel m'hon eus tizhet endeo bevennoù amgant ar Vredoniezh. Rak studi ar c'hevredadel ne gevaraez ket ober meiz war ar c'heodedel, evel ma tiskouezas Hannah ARENDT⁷.

Mar bije bet kantrat ober eus an teodyezhoù un arvez hep mui eus ar stuzegezh, penaos displegañ an enkadenn vred a dizhas Breizhizeliz allyezher e Frañs ha n'eo ket ar poblañsoù romanek kenyezher ? Hogen ar yezh (ha pa ve kouezhet eus ar renk kevrankel d'ar renk kendiñvel) n'eo ket un devoud stuzegezhel hepken, an istor politikel en diskouez splann⁸. An idiomoù lec'hel ne vezent ket ur skoilh evit riezoù ar renad kozh : a-walc'h oa d'ar renkadoù

⁶ A-zivout *kendiñvel*, *kevrankel*, sl. La-14 165-169.

⁷ Sl. La-15 138 hh.

⁸ En un diarsell all e save STALIN a-enep an dezenn a rae eus ar yezh un devoud renkadel hep mui ; tro en devoe da resizañ e savlec'hiad e Mae 1950 war ar *Pravda* dre respont *nann* d'an daou aters : “*Hag ar yezh zo un dreistframm ?*”, “*Hag ar yezh zo renkadel dre anien ?*” Sl. troidigezh pennad STALIN e *Cahiers marxistes-léninistes* 12-13, 1966, dindan an titl : “*À propos du marxisme en linguistique*” ; e grez ESB e voe graet un droidigezh vrezhonek, chomet diembann. Sl. ivez arzaeladenn tezenn STALIN e L.-J. CALVET, *Pour et contre Saussure*, Payot, 1975, 64-69.

ren piaouañ ur yezh diorreet, unvan ha kefridiel ha c'hoari roll ur blein destuziañ e poblañs ar c'hêrioù — ha lezel o farlantoù gant poblañs ar maezioù. Er renadoù arnevez, aet enno ar sujidi da geodedourion bonnet kevatal, e rank an holl bezañ e piaou d'ur yezh diorreet, unvan ha kefridiel. Alese an dazeilad : an allyezherion a rank pe dilezel o idiom e gounid ar genyezh, pe e ziorren, e unvaniñ hag e gefridielaat ; en degouezh-mañ diwezhañ, dazeilad all, e rankint pe rediañ ar riez da zarbenn o yezh (diorreet hag unvanet) da yezh kefridiel e-kichen ar yezh kefridiel kentañ, pe sevel ur Stad, dezhi gougon yezhel, e-barzh pe e-maez ar riez.

Kumuniezhoù harpet war ar brezhoneg a reveze c'hoazh en 20t kantved, ha dilerc'hioù anezho ez eus bepred amañ hag ahont. Met frañsez oa ar geodedourezh. E se e rene pezh a zeskrivemp en *Emsav* evel un diempradur⁹, etre kumuniezhoù brezhonek hep ateb keodedourel hag ur geodedourezh c'hall hep diaz kumuniezhel. Alese ar freg e bred Breizhizeliz hag o strivoù da emzizober anezhañ : pe, evit reoù, dre haeriñ e oant Frañsizion (“*deux fois français*”) ha sebeliañ en donañ anezho ene mennet marv o c'humuniezhoù, pe, evit re all, dre haeriñ ne oant ket Frañsizion ha diskleriañ brezel o ene kumuniezhel ouzh ar geodedourezh frañsez. Ar remañ, ganto en o daouarn klezeier koad o brezhonelezh henvoazel, a yae da frigasañ o c'hlopennoù ouzh kreñvlec'h ar geoded frañsez. Ar re all, ganto en o askre ar c'helan na echue ket mervel, a voe keodedourion dreistazasaet, oc'h emzic'haouiñ eus o diempradur dre gurioù illur en arempred o mammvro nevez (adalek soudarded 14-18 betek skolveuridi Plozeved). Goude Brezel 14-18 end-eeun e c'halled krediñ e oa pare ganti, spurjet Breizhiz diouzh o dizungenezh ha graet anezho keodedourion frañsez evel ar re all, gwell eget ar re all zoken evel ma c'hoarvez d'an androidi bezañ. Ha setu o nodiñ ur seurtad digent, a arvenne komz, n'eo ket en anv ar c'humuniezhoù henvoazel o vont da get etre mogerioù ar geoded frañsez, met en anv ar geoded vrezhon arnevez da sevel, hag o stagañ da grouiñ an amplegad kentañ anezhi, ur yezh arnevez, unvan, a varregezh kefridiel. Amañ emañ, da 'm meno, pennañ degasadenn *Breiz Atao* ha *Gwalarn*¹⁰ : amkanañ ur geodedourezh vrezhon ha digeriñ diouzhtu an hentoù etrezek enni.

⁹ Sl. *Emsav* 21 (1968) 264 hh.

¹⁰ Sl. La-16 182-187.

Evit distreiñ da aters YVT a-zivout an dud “e barr o oad pe goshoc’h, tomm ouzh yezh o zad hag o mamm, bet klevet ganto an tri falevarzh eus o buhez, deuet c’hoant ganto deskiñ, ha divarrek a-grenn”, e ve dav dit savlec’hiañ ar skoilh o laka divarrek. Un harzder freudek ? Ur c’hilañ rak pezh a hañval dezho bezañ distreiñ d’an tremened hag adkouezhañ en un diempradur o deus bet mil boan da gempouezañ (boem hag erez kemmesket ouzh “yezh o zad hag o mamm”) ? An estren¹¹ ez eo evito ar yezh arnevez (“*Mais ce n’est plus mon breton !*” a c’harma Anatole LE BRAZ dirak yezh VALLÉE) ? An diskred war ar yezh arnevez gant an anat ez eo galloudel c’hoazh an egor strollennel anezhi ? Er par arlakadel emañ an atersoù a ran. Gant an imbourc’h war an dachenn ne zeuy ken ar respont.

[RLN – 20 01 06] Ematersiñ a rez war arbennoù an divarregezh diskouezet gant ar re a zo bet desavet en ur metoù brezhonek henvoazel da addeskiñ o yezh c’henidik (en he furm beurunvan) en o oad gour. E-touez an arbennoù a sellez evel bezus emañ “an estren ez eo evito ar yezh arnevez”. Met perak e hañval ar brezhoneg arnevez bezañ tra estren dezho ? Peogwir ne glot mui ar skrivadoù gant o soniadoù dezho, peogwir e verzhont diforc’hioù gramadegel ? Ya, sur a-walc’h. Met un elfenn all a c’hoari, da ’m meno : spurmantiñ a reont a-dreñv d’ar yezh arnevez un istor a van estren dezho, hag a vefe zoken, ouzh ar vevenn, arvarus evit an istor gall ma fell dezho emsavlec’hiañ koustet a gousto.

Daouek eo enta an estrened. Unvanet eo bet ar yezh, krouet ez eus bet gerioù nevez e-leizh, gwevnaet eo bet ar yezhadur e doare da vezañ azas ouzh lavar ar bed kempred, met gant piv ? Pelec’h eo bet sevenet kement-se : tu bennak war ar blanedenn Veurzh ? Aze e stokomp ouzh argraf arlezadegzh, ha zoken damzircgelled devoudel, an Emsav brezhon er gevredigezh c’hallek a zo bremañ hini Breizh. D’ar vrezhonegerion a-vihanik e ra aon an estrened a-fet istor muioc’h c’hoazh moarvat eget an hini a-fet yezh.

En hevelep notenn e komzez (p. 242) eus arc’hadurioù yaouankizoù ar bannlevioù a zo kevredigour ha neket kumuniezhour. Kement-se zo bet gwir evit darsaverion miz Du 2005. Hogen ma ne vez ket bastet d’o arc’hadurioù, ma ne stadont kemm louet ebet en o saviad er bloavezhioù da zont, e c’hallint

¹¹ A-zivout “estrened” ar yezh kevrinkel, sl. Pierre FÉDIDA, “Le site de l’étranger”, *L’écrit du temps* 2 35-44 hag ivez : “Yezh ha pazenn ar melezour”, La-08 185-189, 189 pergen ; “Dialectes et langues”, La-08 193-196, 195 pergen.

ervat neuze dont da vezañ deglevus da brezeg ar gumuniezhourion hag an integrourion.

[Y – 09 12 05] Priziet ’m eus tenor “Ematersoù miz Du”¹². Trugarez da GE evit e bennad pergen. Ennañ e ’m eus kavet va istor ha hini va ziegezh dezrannet evit a sell ar brezhonegañ.

Klozañ a ra GE : “Er par arlakadel emañ an atersoù a ran. Gant an imbourc’h war an dachenn ne zeuy ken ar respont.” Dre al lizher-mañ e tegasin marteze un nebeud dafarennoù da seurt enklask, daoust da ’m skrid bezañ prevez, ha hanezel krenn an tenor anezhañ. Un *ematers* eo...

Va mamm, ganet e Kemper e 1899, oa brezhonegerez a-vihanik, desavet en un tiegezh brezhonek, mamm, tad, c’hoar ha pevar breur, holl vrezhonegerion. Va zad kozh a biaoue mat ar galleg pa oa e penn ur c’henwerzh greun a-vras, e darempred enta gant kouraterion allyezh, moraerion estren, h.a. Va mamm gozh a ouie galleg a-walc’h a dra sur evit derc’hel kontoù an embregerezh, panaveken. War he zalaroù avat ned ae nemet e brezhoneg ouzh an nesaourion, an tiegezh, ar beleg, h.a.

Va mamm, hervez pezh he deus lavaret a-viskoazh, ne voe krog da c’hallegañ nemet d’he 7 vloaz, d’ar mare ma voe kaset, goude marv he mamm, da vevañ e ti ur voereb, c’hoar houmañ, ur vourc’hizez kemperat anezhi a gasae hag a argase an *turpis lingua*, “cette langue de paysans”. Pa soñjan, e tlee va mamm anavezout un tamm galleg bennak memes tra a-raok 1906. Pe oad e oa pa grogas da zaremprediñ ar skol ?

Va zad, ganet e Roazhon e 1904, en doa desket brezhoneg el levrioù da gentañ (*Le breton en quarante leçons* gant VALLÉE) er bloavezhioù 20. Koumanantet da *Gwalarn* adal an deroù, en doa heuliet kentelioù Skol veur an aotrou LEROUX e 31-32 ha 32-33. War e c’houlenn, e voe anvet evel amaezhiad e Kemper, gant ar spi da gejañ gant “de vrais Bretons”, ac’hoel “une vraie Bretonne”. Eno ez euredas gant va mamm.

Un *happy end* ?

Naren. Ne ’m eus ket disoñjet tenor dezrann GE...

¹² Titl kentañ KIS-862 kent bezañ *Ematersoù ar mizioù du* da heul al lizher-mañ.

Va mamm a anzave bezañ dic'houest da gomz brezhoneg riel. Gerioù distag a gounae hepken, hag en o lakae a-fetepañs en he frazennoù gallek. Da heul he marv e 1987, e 'm eus savet ur roll anezho : hep ober un imbourc'h reizhiadek e sav o niver da dri c'hant pe dost. Levrioù *Skol Ober* a oa ganti hag e-pad ar brezel e selaoue ar c'hentelioù sizhuniek skignet gant *Roazhon Breizh*, pezh a lakae va zad bewech... e fulor ! Pebezh kevrin hevelep emzalc'h evidomp-ni ar pemp bugel !

Klasket 'm eus gouzout eus petra e oa anv, dre hanterouriezh va c'hoar henañ 14 vloaz pa oan me 10. Respontet he doa e oa tabou komz eus se... War he doa komprenet, e soñje da 'm zad e ouie hon mamm brezhoneg met mezhe doa, ha kentoc'h eget anzav an dra, e rae van da vezañ dic'houzvez en ur lakaat da grediñ ez addeske he yezh dre *Skol Ober* ha *Roazhon Breizh*. Daoust da se e roe va zad kentelioù brezhoneg da 'm c'hoar henañ o kemer harp war al levr *Le breton par l'image* gant SÉITÉ.

Va c'hoar, va breur henañ ha me a dremene lod eus an ehanoù bras e Kerfeunteun, e ti va moereb, c'hoar henañ da 'm mamm, chomet hi "er Vro". Eno hon eus darempredet ar skol zoken. Va moereb ne gomze nemet brezhoneg gant un amezegez, daoust da houmañ drailhañ un tamm galleg : "*Le docteur il est venu, il a dit y'avait pas d'hygiène chez moi, mais qui c'est ça l'hygiène, Jeanne ?*" An hevelep moereb a c'hourdrouze he zad, va zad-kozh enta, bewech ma klaske mont e brezhoneg ouzh va c'henderv henañ. Va eontr, Kemperad ivez, a zrailhe un tamm brezhoneg gant ar gouerion a zegase al laezh bep beure, an amann hag al legumaj d'an ispiserez amezek. E se, e ti va eontr, er skol, war ar straed, e pakemp un nebeud gerioù.

Va div c'hoar, va daou vreur o deus tamm pe damm heuliet kentelioù brezhoneg dre skrid pe dre gomz. N'eus nemedon avat a sevenas an "dispac'h hiniennel".

Aet ar bloavezhioù hebiou hep degas sklerijenn a-zivout an tabou...

Ha setu c'hoazh un nebeud dafarennoù evit eilgeriañ d'an ematersoù, anezho hanezennoù chomet e 'm eñvor.

Ar wech kentañ ma voemp, va zud ha me, degemeret e tiegezh brezhoneger va c'hefriza, e pakis va fegement digant va mamm dre ma 'm boa boulc'het an emziviz e brezhoneg !

Da zeiz va eured, va c'heniterv eus Kerfeunteun a 'm c'hunujas peogwir, emezi, edo ouzh taol e-touez ur bern brezhonegerion ha ne gomprens netra eus o *jargon*. Rebech a rae koulskoude d'he gwaz skolaer tregerieger

purju na vezañ kelennet e yezh c'henidik dezhi ha d'o div verc'h. Kae da gompren...

Va maeron eus Kemper he devez atav graet goap ac'hanomp pa gomzemp brezhoneg, va gwreg ha me, gant hon bugale ha, pec'hed dibardon, “gant pouez mouezh Roazhon”, soñjit 'ta ! Ha hi laouen avat da ziskouez e ouie diouzh ar yezh, hag an istor anezhi zoken. Levr diourez e oa ha desket bras. Mil boan 'm boe da gaout diganti *Leor nevez an oferenn* gant ar chaloni UGUEN war zigarez ne 'm boa netra d'ober gant se e Roazhon ha ne dalveze mui da netra, forzh penaos (e se !).

Ur wech, pell 'zo, e 'm boa goulennet digant GE, den a vicher ma oa, un tamm sklerijenn, met eñ da respont e oa ret “tremen dre ar bredelfennerezh” hep muiken ha ne hañvale ket gwall zeuriet d'an ampoent.

“Boem hag erez kemmesket ouzh « yezh o zad hag o mamm »”...

Hag echu eo ar wech-mañ distro an arvousted ?

An Istor ne lavar nepred da belec'h ez a...

[PKE da GE – 18 12 05] Comme toujours, l'opposition duelle de la langue et du dialecte, par son caractère absolu, me chiffonne. En Italie, deux des plus grands poètes contemporains ont fait un usage remarquable du dialecte, ZANZOTTO et PASOLINI (les théories de ce dernier sur le dialecte me paraissent assez farfelues — il n'empêche, ses poèmes en frioulan, sans être ce qu'il y a de meilleur dans son œuvre, sont là). Aux Etats-Unis, William Carlos WILLIAMS recommandait le recours au dialecte et à la langue parlée pour faire vivre la poésie. Si j'approuve tout à fait ton adossement du breton à la langue française, je ne pense pas qu'il soit nécessaire d'imiter celle-ci en tout. Dans l'histoire du français, une classe sociale a fait main basse sur la langue au 17ème siècle, et c'est un des grands échecs de la Révolution de n'avoir pas su inventer une autre façon de l'appréhender, ou de la libérer. Ce n'est pas moi qui vais t'apprendre que l'évolution des autres grandes langues européennes a suivi d'autres chemins. La force de l'anglais aujourd'hui, au-delà de la puissance américaine, c'est qu'il est capable de souplesse, infiniment adaptable aux territoires où il est parlé. On peut en dire autant de l'espagnol.

[GE da PKE – 19 12 05] Nous retrouvons nos discussions à propos des langues et des dialectes. Nous partons tous les deux de cas concrets, toi depuis

des parlers locaux relativement stables, issus d'une même langue à l'intérieur d'une société globale civilement et politiquement une, laquelle a fait de l'un d'eux sa langue officielle — parlers locaux qui se sont différenciés à la faveur d'une communication restreinte entre les groupes qui les pratiquent ; moi à partir de la société française où les parlers locaux se sont effacés en faveur de celui d'entre eux qui achève de devenir la langue de la société politique et civile. Le passage des parlers romans au français s'est accompli sans remous. Les parlers non romans n'ont cessé de faire problème, du moins en Bretagne. Leur éviction a entraîné, plutôt qu'une franche résistance, des réactions ambiguës sur fond de mutilation déculturante ; leurs locuteurs, ou bien ont entrepris une suridentification au modèle (se déclarant "deux fois français"), ou bien se sont réfugiés dans le culte bigot d'une identité factice se réclamant d'un émiettement vernaculaire maintenant parvenu dans la dernière phase de sa dissolution. Je ne connais pas suffisamment l'histoire corse, basque, alsacienne, provençale, mais des comparaisons seraient à faire ; le provençal ne fut-il pas langue officielle ? Et le français du Canada, le français des États africains (langue ? ou parlers se diversifiant via des dialectes vers de nouvelles langues ?) Je veux dire qu'un dialecte au sens linguistique du terme est toujours un moment intermédiaire ou bien entre une langue et une autre (venu du latin, le dialecte roman qui devint le français), ou bien entre une langue et rien (venu du celtique, le gaulois, éteint). La tension entre nous vient de ce que j'appelle, à tort, dialectes les parlers de Basse-Bretagne devenus impraticables dans les conditions contemporaines. En breton moderne, on utilise peu le terme *rannyezh* "dialecte", mais on parle de *teodyezh* "vernaculaire" (et souvent à tort, en en restreignant le sens aux vestiges de parlers locaux, car toute langue vit au travers de ses formes parlées particulières, de ses vernaculaires) et de *parlant*, les parlers des "terminal speakers".

Notre pari est d'établir une langue unifiée, de niveau sociétal global. Une telle langue implique un statut officiel et d'abord une ébauche de société. Le projet de ESB de créer la société au moyen de l'État, écho naïf des modèles révolutionnaires français et soviétique, mettait certes la charrue avant les bœufs. Est-ce que le frémissement constaté en Bretagne est réellement porteur d'une ébauche de société de langue bretonne ? Il est bien tôt pour le dire. En tout cas, dans l'intensification galopante de la communication, une société requiert de puissantes motivations et des instruments administratifs

politiques pour que vive sa langue — cette constatation de sens commun était au départ de ESB, même si la ligne qui en était déduite était erronée.

Comme témoin de la fécondité de certains dialectes tu avances le fait que des poètes les exploitent. C'est un argument, qui a quand même sa limite en ce que chaque poète tend à créer son idiolecte ; il déconstruit la matière langagière à sa portée, peu importe après tout l'évolution montante ou descendante actuelle de cette matière et même son origine (JOYCE !), et il en construit son dire propre... Par l'idiolecte du poète, la langue (et le dialecte, pourquoi pas ?) se retrouve à sa source dans la *relation d'étranger*¹³.

[MC – 19 12 05] N'ouzon ket ha lennet hoc'h eus levr Claude LE DU, *Histoire d'un interdit, le breton à l'école*, Hor Yezh, 2000, met a-walc'h eo lenn un nebeut testenioù embannet gant an It. LE DU evit merzhout pegen taer eo bet obererezh ar Stad evit skarzhañ ar brezhoneg ha pegen stroñset eo bet an dud o deus bet da c'houzañv an hentennoù destrizhus-se. Tro 'm eus bet da gejañ, e gouelioù al levr, gant tud, kenoad ganin, a zeue da zisammañ o c'houstiañs dre zanevellañ din an dispriz, ar vezh hag an destrizhoù o doa gouzañvet. O c'hompren a raen peogwir e 'm boa me buhezset an hevelep destrizhoù.

Ur skol kollet war ar maezioù, pell diouzh nep bourk, a zarempredis betek mont d'al lise. Unyezher brezhoneg e oa 100 % eus ar vugale a zegouezhe er skol hag ar skolaerez ne ouie hi nemet galleg. Pa zeue re ziaes an darempredoù gant ar vugale ouez-se, evel ma lavare, e c'halve he gwaz, a gelenne er c'hlas bras, da jubennañ. Berzet e oa komz brezhoneg er c'hlas ha pa vezed paket e vezed kaset er porzh da leuniañ ur sailh gant bili. Neuze ne veze rannet grik. Met er porzh, penaos mirout ouzh 120 bugel o c'hoari a arverañ ar yezh nemeti a biaovent. Dic'hallus.

Gant tri c'heneil ez is d'al lise. Aze zoken e veze santet dispriz ha dismegañs a-berzh ar gelennerion ; gwir eo, hon galleg a oa livet mat c'hoazh a vrezhoneg ha n'en doa ket un neuz naturel. Koulskoude ar gelennerion a oa

¹³ La *relation d'étranger*, signalée par HÖLDERLIN, RIMBAUD (“*Je est un autre*”), Ingeborg BACHMANN et nombre de poètes est celle du sujet parlant à sa parole, sorte d'arc électrique générateur de toute langue et de toute poésie. Je l'ai dite *darempred ouzh amgen* (emprunt du gallois *amgen* "different, other" où l'on retrouve le breton *ken de n'eus ken* "il n'y en a pas d'autre"). Sl. n. 11 a-zioc'h.

alies tre a orin eus ar vro, nemet o doa graet al lamm er gevredigezh c'halleger. Didruez ha kriz e oa sell al liseidi all, kêriz ha gallegerion anezho, warnomp : lakaet oamp da gompren e oamp pazenn izelañ ar gevredigezh. Daoust d'ar strivoù a raemp evit kuzhat hon orinoù hag evit dont er-maez eus metoù an “droc'herion vuzhug” e chome peg ouzhimp ar vezh hag ar vezh gant hon c'herent.

Hag e vefe un eilpennadur o c'hoarvezout ? Emdroadur zo bet abaoe ersav feuls mamm diwallourez va bugale e dibenn ar bloavezhioù 70 p'he doa gouezet e veze komzet brezhoneg outo — ne vije ket bet gwashoc'h he ersav mar 'm bije bannet filmoù hudur dirazo. Gwelout a ran e 'm ziegezh, an holl o vezañ brezhonegerion a-vihanik, ha goude bezañ dilezet ar yezh, e krog reoù 'zo da strivañ da glask lenn ar pennadoù sizhuniek embannet war an *Télégramme* (unan a ya da bourmen war ar maezioù gant ur geriadur a-benn adkavout anv an traoù a wel) ; pe, e lec'h all, e vez bodet an avihaniged hag an nevezvrezhonegerion tro dro d'ur verenn vihan evit komz brezhoneg ; pe c'hoazh dinazoù 'zo o kaout ul leviadurezh, izek, e-keñver ar brezhoneg. Ar “Breton mezhek” oc'h emdreñ e “Breizhad emskiantek” ?

[YBAN da MC – 25 12 05] Komz a rez eus “Breton mezhek”. Moarvat ez eus ur bern anezho. Arabat disoñjal ez eus ivez eus ar vezh-se ganimp. Petra a fell dit : diskennidi ar re drec'het ez omp, ar re o deus dilezet pep tra, ar yezh en o zouez. Ar “Vretoned vezhek” a glask kuzhat o mezha da heul ez int mezhekoc'h c'hoazh. Ar re all o tifenn ar “breton populaire” a garfe ober plijadur d'o mistri dre amprestañ gerioù gallek gant mil digarez toull. Evel da skouer ar c'helenner MAROT laouen oc'h embann ne oa mui nemet 30 % a vrezhoneg en e levr ! Met, goût a ouzont ivez e vo forzh penaos re a vrezhoneg c'hoazh evit o mistri. Evit ar galloud n'eus nemet ur “bon breton” : an hini marv. Ha ni, petra a reomp gant an dilerc'hiadoù pegus-se eus ar vezh ? Gwell lavarout : “ya, labour zo c'hoazh evit ober eus ar brezhoneg ur yezh a sevenadur en-dro. N'eus treuzhent ebet. Met, netra ne harzo ouzh al lanv sioul, ha kreskiñ a ray barregezhioù ar yezh tamm ha tamm, hep gorial na droukrañs. Amzer zo”. Ar meni mezha-se hon liamm ouzh an holl re a zo bet pladet a-hed an istorvezh. E 'm lise ez eus daou gelenner war ar Jedoniezh a orin marokat. Lavarout a ran dezho ez omp frouezh an trevadennerezh gall, na mui na lei. Ar meni mezha-se a gantaezont ivez, hini ar re drec'het. A-benn ar fin, an integroueriezh vuslimat, darsav ar bannleivioù, zo ivez un ersav ouzh ar vezh. Tuadurioù yaek zo gant Magrebiz, met dav dezho diwall a gouezhañ en

ur gorial gourzhmezhek. Ha fraezh eo evit Breizhiz kement-se holl ? Ne gav ket din. A-du gant GE : mankout a ra ur gwir strollad politikel a zisplegfe hon eus da eilsammañ pep tra, ar vezh ivez, da genderc’hañ an dazont. Ar vezh-se ned eo ket un dra nac’hek : degas a ra soñj dimp e chom kalz da seveniñ c’hoazh, e-lec’h ober van da vezañ lorc’h ennomp evel reoù ’zo : « je suis fier d’être Breton ». Ar frazenn-se zo dres anzav ar c’hontrol ! Rak n’eus ket peadra da vezañ lorc’h ennomp gant stad an traoù er vro-mañ. Un hent hepken : krouiñ peadra da vezañ lorc’h ennomp. Ha diaes eo.

[YVT – 22 12 05] Dre amañ — Kervoroc’h (22) — pa glasken gouzout hiroc’h a-zivout ar “vuoc’h” digant tud a zo bremañ en tu-hont da 80 ne hañvale ket din o doa bet da c’houzañv kement. Mar ’m eus soñj mat e oa en em geidañ ur c’hoari evito. War a hañval e oa diforc’hioù bras diouzh al lec’hioù. N’eus forzh penaos, ar goulenn evidon a chom : perak n’o devez ket mezher Tibetiz o komz tibeteg daoust d’ar pezh a c’houzañvont ?

[GE – 31 12 05] E sigur an “darempred ouzh amgen¹⁴” etre ar yezher hag e yezh ne zleer ket dastum ez eo ar yezh ur werc’helezh drezi he unan, un emframm savelek dizalc’h e donkad diouzh tonkad ar yezherion. Koulskoude, emrended ouziadoniel ar yezh, goulakadur labour SAUSSURE aet da gentread gant darn eus yezhoniezhioù an 20^t kantved, a voe kemeret da arguzenn evit haeriñ ne oa a vrezhoneg nemet ar “brezhoneg naturel” — ha se, dre benn ma oa hemañ “yezh ar bobl”. Ne vern ket edo an adarguzenn o kontroliañ arguzenn an emrended ouziadoniel, un dra sur eo e oa un tamm mat solutoc’h eget an arguzenn he unan dre ma harpe war an devoud a skiant voutin ez eo ar yezh parzh kevanek e buhez ur gumuniezh¹⁵. Neoazh kampioned ar parlantoù ned aent ket betek darbenn ez eo doareoù ar yezh an test eus yec’hed ar gumuniezh hag ez eo lañs ar yezh un ditourenn eus lañs istorel he yezherion. Dre se o dije ranket anzav ne oa eus ar parlantoù nemet yezh diskaret ur bobl diskaret ; gwell ganto stadañ a-benn ar fin, evel ma rae agentaou ur c’helenner

¹⁴ “La relation d’étranger assure la distanciation, la liberté du locuteur par rapport à son langage et en même temps l’indépendance de son langage par rapport à la société” (La-08 195).

¹⁵ Un dislavar heñvel a ziskulie L.-J. CALVET (*op. cit.*, p. 242, n. 8 a-zioc’h) e tezennoù STALIN hag ar strukturelourion : mar direer ar yezh da strukturioù, d’ur savelegezh a rizh naturel enta, penaos anaout dezhi un anien renkadel ?

eus Skol veur Brest, ez eo aet ar brezhoneg da anaon — en ur hepkoriñ diskleriañ arbenn e varv.

Anv ebet da zinac’h ar c’heflenderioù lakaet a-wel e diabarzh ar yezh gant skol ar struktur, met anv ebet ivez da vasklañ ganto ar c’heflenderioù strizh a vez etre ar yezh hag ar gedvuhez. A-genglot emañ distervez kantvedel ar c’henderc’h kefredel hag arzel brezhonek gant distervez ur vuhez keodedel, politikel hag armerzhel. Lodek eo ezvezañs an nevezin yezhel en ezvezañs an nevezin istorel. Hogen ar stadad a varv devedet gant ar c’helenner brestat n’en deus ket muioc’h a ziazez skiantel eget an anread-mañ : edo ar c’henderc’h kefredel hag arzel rezidek a live bedel deraouet dre ar brezhoneg e-tro 1920 o testiñ hag o luskañ war un dro un nevezin istorel tonket da emastenn da holl zomaniou ar gedvuhez. Ur gwered a zilerc’h, a c’horregezh gant dedroadur ar gevredigezh, hep pouez istorel, n’eo ken an aspad e *Diwan* eus kolezerezh ar parlantoù. A-du enta gant YVT en e respont : “Arabat da Laorañs trenkaat evit ken lav !” Ha ne ve ket *Diwan* en e gleñved bugeliezh ? A dra sur, ur c’hleñved eo a ve marvus dezhañ mar padfe re bell, met perak na gaout fiziañs e spiswel hon c’henvroiz evit ur wech ha na ziawelout ar bareañs ?